

**REPARAREA PREJUDICIULUI NEMATERIAL
CAUZAT PRIN ACȚIUNILE ILICITE ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE PENALĂ
ȘI ALE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI CU PRILEJUL
DEFĂȘURĂRII PROCESULUI PENAL**

Liuba BRÎNZĂ

Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică

The article represents a study on the mending of the immaterial damage caused by means of illicit actions of the penal pursuance bodies and judicial instances, on the occasion of the case trial unfolding. According to art.5 of the Law as to the way of mending the damage caused by the means of illicit actions of the penal pursuance bodies, prosecutor's office and judicial instances not only the material damage is repairable and the sums equivalent to the caused moral damage are given back to the harmed person. The concept of moral damage appeared relatively recently in the legislature of Republic of Moldova.

În conformitate cu prevederile Legii privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești (în continuare – Legii), este reparabil nu numai prejudiciul material cauzat persoanei prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanțelor judecătorești. Conform art.3 al Legii, persoanei prejudiciabile i se restituie și sumele echivalente prejudiciului moral cauzat acesteia.

Trebuie de menționat că conceptul de prejudiciu moral a apărut în legislația noastră relativ nu demult. Pe parcursul mai multor ani s-a considerat că, într-o societate socialistă, prejudiciul moral nu poate fi reparat prin excelență. Întru fundamentarea acestei teze era adus considerentul care se reducea la aceea că omul sovietic a atins, după valoarea, ponderea sa, un nivel atât de înalt, încât personalitatea lui nu poate fi nicidecum evaluată în bani. Însă, treptat, în conștiința socială și în abordarea legiuitorului a început să se formeze o optică nouă asupra acestei probleme.

Astfel, în literatura de specialitate au fost formulate următoarele definiții ale noțiunii „prejudiciu moral”: „suferințele morale și fizice cauzate prin acțiuni ce atentează la valorile nemateriale ale persoanei sau care încalcă drepturile personale nepatrimoniale ale acesteia” [1]; „suferințele neîntemeiate fizice și psihice, discreditarea onoarei, demnității și reputației profesionale a persoanei” [2]; „consecințele negative ale încălcării drepturilor patrimoniale sau nepatrimoniale, exprimate în suferințe sau frământări sufletești” [3].

Definiția legislativă a noțiunii „prejudiciu moral” transpare din lectura dispoziției alin.(1) art.1422 „Reparația prejudiciului moral” din Codul civil: „În cazul în care persoanei i s-a cauzat un prejudiciu moral (suferințe psihice sau fizice) prin fapte ce atentează la drepturile ei personale nepatrimoniale, precum și în alte cazuri prevăzute de legislație, instanța de judecată are dreptul să oblige persoana responsabilă la reparația prejudiciului prin echivalent bănesc”. Așadar, la nivel legislativ, noțiunea „prejudiciu moral” se înțelege în esență ca suferințe psihice sau fizice.

Aceasta intră în discordanță cu interpretarea noțiunii „prejudiciu moral” în practica judiciară: „suferințele morale și psihice (de exemplu, jignire, rușine, disperare, defectuoșitate, indignare, stare de disconfort), pe care le suportă (îndură) reclamantul în urma acțiunilor ilegale ale reclamatului...” (pct.19 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea legislației despre apărarea onoarei, demnității, reputației profesionale a cetățenilor și organizațiilor”, nr.11 din 27.03.1997 [4]).

Însă, literalmente, „moral” înseamnă și „care aparține psihicului, care se referă la psihic” [5]. De aceea, expresia „suferințele morale și psihice” din definiția de mai sus are, în mod evident, un caracter tautologic. Însă, în comparație cu definiția legislativă, ea nu face referire la „suferințele fizice”. Poate această poziție este mai corectă? Cum se poate exprima prejudiciul moral în suferințe fizice?

Această posibilitate este afirmată în practica judiciară rusă. Astfel, în Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Federației Ruse „Cu privire la unele probleme de aplicare a legislației privind compensarea prejudiciului moral”, nr.10 din 20.12.1994 [6], se arată că prin „prejudiciu moral” trebuie de înțeles suferințele psihice sau fizice, cauzate prin acțiune sau inacțiune, care atentează asupra valorilor nepatrimoniale aparținând cetățeanului de la naștere sau în virtutea legii (viața, sănătatea, demnitatea persoanei, reputația profesională, inviolabilitatea vieții private, secretul personal și familial etc.), sau care îi încalcă drepturile personale nepatrimoniale (dreptul de folosire a propriului nume, dreptul de paternitate asupra unei opere și alte drepturi similare), sau care încalcă drepturile patrimoniale ale cetățeanului. În special, conform hotărârii specificate, prejudiciul moral se poate exprima în frământările sufletești legate de: pierderea rudelor, imposibilitatea continuării vieții sociale active; pierderea locului de muncă; divulgarea secretului familial sau medical; răspândirea unor date care nu corespund realității și care denigrează onoarea, demnitatea și reputația profesională a persoanei; limitarea temporară sau privarea de careva drepturi; durerea fizică legată de cauzarea mutilării sau a unei alte vătămări a sănătății, ori de afecțiunea suportată în rezultatul suferințelor psihice etc.

Din cele relatate putem deduce că persoana, căreia i s-a cauzat un prejudiciu moral, suportă suferințe psihice, sub forma unor modificări negative ale funcționării psihicului, sau suferințe fizice, sub forma unor modificări ale funcționării biologice a organismului. De exemplu, în momentele maltratării și în procesul tratamentului, persoana suportă suferințe fizice. În afară de aceasta, suferințe psihice îi provoacă perceperea emoțională de către persoană a handicapului său social și fizic. În ansamblu, ambele aceste tipuri de suferințe constituie prejudiciul moral.

În acest context, conform alin.(2) art.1422 din Codul civil, prejudiciul moral se repară indiferent de existența și întinderea prejudiciului patrimonial. În acest sens, are dreptate M.V. Maksimenko când afirmă: „Compensarea prejudiciului moral reprezintă forma de bază a răspunderii statului pentru acțiunile persoanelor cu funcție de răspundere, deoarece restituind pierderile materiale statul doar compensează ceea ce persoana nu a pierdut sau ar fi primit dacă drepturile ei nu ar fi fost încălcate” [7].

Probabil, este de prisos a convinge pe cineva cât de mari sunt frământările și supliciile persoanelor care au fost prejudiciate cu prilejul desfășurării procesului penal. Pentru aceste persoane, repararea prejudiciului moral este de multe ori mult mai important decât repararea prejudiciului material.

Detenția neîntemeiată, care poate dura mai multe luni sau chiar mai mulți ani, pe lângă frământările acute cu caracter psihic, aproape întotdeauna presupune și considerabile suferințe de ordin fizic, constituind urmările condițiilor din unele locuri de detenție. Cu siguranță, practic este cu neputință a-i repara unui nevinovat toate suferințele psihice și fizice pe care a fost nevoit să le suporte. Cu toate acestea, compensarea bănească a prejudiciului moral ar fi în cea mai mare măsură un act justificat.

Din prevederea de la alin.(1) art.1422 din Codul civil rezultă că repararea prejudiciului moral se face prin restituirea echivalentului bănesc al acestui prejudiciu.

Din dispoziția art.1423 din Codul civil rezultă că la evaluarea cuantumului prejudiciului moral se iau în considerație următoarele împrejurări: caracterul și gradul suferințelor fizice și psihice ale persoanei reieșind din circumstanțele concrete în care a fost cauzat prejudiciul, precum și din particularitățile ce caracterizează persoana; gradul de vinovăție a celui care cauzează prejudiciul; cerințele de rezonabilitate și echitate; alte împrejurări care merită a fi luate în calcul.

Totuși, în doctrina juridică s-a afirmat că aceste criterii poartă un caracter prea generic și interpretabil, iar judecătorului i se oferă un spațiu prea vast să evalueze cuantumul prejudiciului moral la propria discreție [8]. Stabilirea mărimii prejudiciului moral reclamă o atenție deosebită a judecătorului la soluționarea fiecărui caz concret, deoarece deocamdată lipsesc criteriile precise de diferențiere a prejudiciului moral. În acest sens, M.M. Gromzin, de exemplu, menționează că este necesară construirea unor modele matematice întemeiate, consacrate pe cale legislativă, obținute în procesul studierii rezultatelor, care este oportun a fi prezentate sub forma unor instrucțiuni de determinare a prejudiciului moral de toate formele [9]. Asemenea modele au fost concepute de unii autori [10], dar au fost pe bună dreptate criticate pentru căderea în altă extremă: în locul aprecierii nelimitate din partea judecătorului, în prim-plan se propun mărimi strict determinate (care nu presupun limita inferioară și limita superioară) ale sumelor de reparare a prejudiciului moral [11].

Studiind experiența altor state, A.A. Podoprigora identifică trei variante de evaluare a cuantumului prejudiciului moral: 1) în fiecare caz, cuantumul este determinat de instanța de judecată reieșind din circumstanțele concrete și trăsăturile ce-l caracterizează pe cel prejudiciat; 2) legea stabilește limitele în interiorul cărora instanța de judecată determină cuantumul concret al reparației; 3) cuantumul de reparație este stabilit de lege sub forma unei sume concrete [12]. Considerăm că pentru țara noastră ar fi oportună îmbinarea primelor două variante, când legea stabilește marja în ale cărei limite instanța de judecată are dreptul să determine cuantumul concret al reparației, însă în funcție de circumstanțele concrete ale cazului și particularitățile ce-l caracterizează pe cel prejudiciat. Or, în condițiile Republicii Moldova, determinarea cuantumului reparației doar reieșind din discreția judecătorului ar reprezenta un lux nepermis deocamdată. În același timp, stabilirea unei limite inferioare a sumei reparate din contul statului ar servi pentru cel reabilitat ca garanție a obținerii unei reparații fie și minime, dar pe deplin determinate.

De exemplu, în Japonia reparația prejudiciului moral pentru arestarea ilegală, care ia în considerație inclusiv suferințele psihice, constituie de la 200 până la 400 ¥ pentru fiecare zi petrecută sub arest [13]. Astfel, limita minimă a reparației ar reprezenta așa-numitul „minim garantat” care trebuie reparat oricărei persoane reabilitate fără o adresare specială în instanța de judecată, numai în baza deciziei (hotărârii) de reabilitare. În afară de aceasta, regularizarea mărimilor sumelor de reparație ar contribui în mod sigur la stabilirea unei atitudini mai echitabile a statului față de fiecare din cetățenii săi. Însă, dacă cetățeanul nu este totuși de acord cu cuantumul reparației, stabilit în conformitate cu marja fixată în lege, el ar trebui să aibă dreptul de a revendica în instanța de judecată repararea prejudiciului moral în acea mărime, care, în opinia lui, corespunde gradului real al suferințelor lui psihice și fizice. Totodată, stabilirea limitei superioare a reparației acordate persoanei reabilitate nu poate, în principiu, să echivaleze cu deplinătatea reparației prejudiciului moral. Este absolut evident că oricât de mare ar fi suma plătită celui prejudiciat, ea nu va putea recupera suferințele pe care le-a suportat, ci doar le va estompa într-o anumită măsură.

Dintr-o altă perspectivă, ca problemă care ridică un interes deosebit în contextul prezentului studiu apare oportunitatea reparării prejudiciului moral cauzat unei persoane juridice prin acțiunile ilicite ale organelor judiciare.

În literatura de specialitate se acordă spații largi chestiunii privind răspunderea penală a persoanei juridice [14]. În legislația procesual penală există un compartiment aparte – Capitolul VI din Titlul III al Părții Speciale – dedicat procesului privind urmărirea penală și judecarea cauzelor privind infracțiunile săvârșite de persoanele juridice.

Așa cum rezultă din art.524 și 525 CPP și art.1 al Legii, este reparabil prejudiciul moral și material cauzat persoanei fizice sau juridice prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești. În același timp, din art.1405 din Codul civil rezultă că prejudiciul moral i se repară numai persoanei fizice. În art.1422 „Reparația prejudiciului moral” din Codul civil se folosește termenul „persoană” care desemnează persoana fizică sau juridică. Totodată, din conținutul art.3 al Legii se desprinde că, în modul stabilit de legislația civilă, se repară prejudiciul moral cauzat persoanei fizice sau juridice.

În condițiile unei asemenea degringolade legislative, când normele din același act normativ sau din diferite acte normative se contrazic reciproc, este extrem de greu a se răspunde la întrebarea: este oare reparabil prejudiciul moral cauzat persoanei juridice prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie, înainte de toate, să clarificăm: poate oare fi cauzat unei persoane juridice un prejudiciu moral?

Anterior, am specificat că, în esență, prejudiciul moral se exprimă în suferințe psihice și fizice. Iar persoana juridică reprezintă o formațiune esențialmente artificială, nu are nici corp fizic, nici conștiință. Deci, nu poate avea suferințe fizice sau psihice. Pe cale de consecință, persoana juridică nu e în drept să ceară repararea prejudiciului moral.

Un atare punct de vedere atrage prin simplitatea sa. Dar nu este oare și un punct de vedere simplist?

Să începem cu aceea că, în literatura de specialitate, a fost exprimată ideea de a include „în cadrul obiectului juridic al infracțiunii de calomnie și apărarea relațiilor sociale privitoare la demnitatea persoanei juridice, la

reputația acesteia (sublinierea ne aparține – *n.a.*), cu atât mai mult cu cât prin imputarea unor fapte determinante neadevărate se poate aduce atingere prestigiului de care se bucură în raport cu alte persoane juridice și se pot cauza prejudicii imense, până la eliminarea din angrenajul economico-social” [15]. Totodată, la §187 din Codul penal german se incriminează calomnia (*Verleumdung*), când prin afirmația neadevărată este periclitat, printre alte valori, creditul persoanei, ceea ce subliniază faptul că și persoana juridică poate fi subiect pasiv al infracțiunii [16]. Tot astfel, în legislația franceză, art.29 din Legea din 1881 incriminează fapta de defăimare (la *deffamation*); în acest caz, persoana juridică poate fi subiect pasiv al infracțiunii [17]. Aceeași soluție este susținută în doctrina penală italiană în ce privește fapta de defăimare (*deffamazione*) [18].

Care este scopul prezentării tuturor acestor exemple?

Mai sus, am consemnat că prejudiciul moral se poate exprima în frământările sufletești legate inclusiv de răspândirea unor date care nu corespund realității și care denigrează onoarea, demnitatea și reputația profesională a persoanei.

În general, în literatura de specialitate e acceptat punctul de vedere, conform căruia prin „onoare” trebuie înțeleasă aprecierea calităților persoanei de către societate, prin „demnitate” – autoaprecierea de către persoană a calităților pe care le are, iar prin „reputație profesională” – aprecierea calităților profesionale ale persoanei de către societate [19].

Interpretarea sistematică a art.16 din Codul civil ne aduce la concluzia că persoana fizică e caracterizată prin asemenea valori personale nepatrimoniale ca onoare, demnitate și reputație profesională. Iar persoana juridică poate avea numai reputație profesională. Aceasta rezultă în special din dispoziția alin.(3) art.16 din Codul civil: „La cererea persoanelor interesate, se admite apărarea onoarei și demnității unei persoane fizice și după moartea acesteia”.

Art.55 din Codul civil recunoaște posibilitatea dobândirii și exercitării de către persoana juridică a drepturilor personale nepatrimoniale. În mod vădit, dreptul la reputația profesională este unul dintre aceste drepturi. Reiese că acest drept ar trebui apărat, în conformitate cu art.15 „Apărarea drepturilor personale nepatrimoniale” din Codul civil.

Însă, asistăm la o situație paradoxală: dreptul există, dar mecanismul de apărare a acestuia nu este prevăzut de legislație. Iar aceasta contravine principiului asigurării restabilirii drepturilor încălcate. Mai mult, punerea la îndoială a posibilității reparării prejudiciului moral cauzat unei persoane juridice vine în dezacord și cu principiul recunoașterii egalității participanților la raporturile juridice, principiu proclamat la art.1 din Codul civil.

În afară de aceasta, art.11 din Codul civil nu face nici un fel de excepții pentru aplicarea unor sau altor metode de apărare a drepturilor civile, în funcție de persoana căreia îi aparțin aceste drepturi. Posibilitatea de aplicare a metodei concrete de apărare a drepturilor civile depinde în exclusivitate de esența raportului juridic corespunzător. Iată de ce, nu există nici un impediment în privința aplicării reparării prejudiciului moral (metodă de apărare a drepturilor civile prevăzută la lit.i) art.11 din Codul civil) față de persoanele juridice care iau parte la raporturile juridice de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești.

Menținerea la un înalt nivel a reputației profesionale a persoanei juridice este necesară indiferent de sistemul social-politic al țării și situația social-economică concretă a societății. O semnificație deosebită a acestei probleme se atestă tocmai în condițiile economiei de piață, când de opinia despre persoana juridică depinde bunăstarea ei economică reală. Însăși existența persoanei juridice depinde într-o mare măsură de reprezentările despre ea pe care și le creează reprezentanții altor persoane juridice (sponsorii, furnizorii, creditorii etc.), precum și cetățenii de rând care pot avea calitatea de consumatori ai mărfurilor, serviciilor, lucrărilor produse de această persoană juridică.

Pentru persoanele juridice este specifică participarea la relațiile de piață, și anume aceasta condiționează antrenarea în competiție, în procesul concurențial a persoanelor juridice. În acest sens, să nu uităm că, potrivit art.21 din Codul penal, nu oricare persoană juridică, ci numai persoana juridică ce desfășoară activitate de întreprinzător poate avea calitatea de subiect al infracțiunii. Deci, poate suporta consecințele negative ale unor acțiuni procesuale.

Însă, factorii care diminuează potențialul concurențial al persoanelor juridice, împiedică libertatea activității de întreprinzător și crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție, garantate de art.126 al Constituției. Deoarece acești factori cauzează un prejudiciu moral persoanei juridice.

Dar, în acest plan este justificată întrebarea: despre care suferințe psihice sau fizice poate fi vorba dacă persoana prejudiciată este o persoană juridică?

Încercând să răspundă la această întrebare, V.T. Smirnov arată că, în cazul persoanei juridice, prejudiciul moral consistă în tot felul de consecințe negative ale încălcării drepturilor ei personale nepatrimoniale, legate potențial de reducerea sferei ei patrimoniale [20]. Deci, dacă privitor la o persoană fizică putem utiliza conceptele „suferințe psihice și fizice”, „vătămarea sănătății”, „dereglarea relațiilor cotidiene normale” etc., atunci în cazul persoanei juridice prejudiciul moral are o altă exprimare: dereglarea anumitor procese și tradiții de gestiune, a relațiilor cu partenerii de afaceri, dezorganizarea structurii, a climatului organizațional, a planificării strategice, deturnarea de la scopurile și sarcinile trasate etc. Iată lista nici pe departe exhaustivă a „suferințelor” pe care le poate suporta o persoană juridică, atunci când devine victima acțiunilor ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești.

De exemplu, dezorganizarea climatului organizațional și a ritmului de producție se poate manifesta prin creșterea procentajului de disponibilizări ale salariaților, iar dereglarea relațiilor cu partenerii de afaceri – prin rezilierea contractelor.

Trebuie de menționat că trăsătura de bază a reputației profesionale, ca valoare personală nepatrimonială, este caracterul ei absolut [21]. Aceasta incumbă tuturor terților obligația de a nu împiedica persoana juridică să-și exercite drepturile. Într-adevăr, în cazul atingerii aduse reputației profesionale a persoanei juridice – devenită victimă a acțiunilor ilicite ale organelor judiciare – apare prejudiciul moral prezumat. Adică, un prejudiciu inevitabil, care nu poate să nu apară. Un prejudiciu care este cauzat unei persoane juridice ce-și desfășoară activitatea cu bună-credință, în conformitate cu legislația, cu scopurile și sarcinile statutare.

Pentru apărarea deplină a reputației profesionale a persoanei juridice nu este suficientă dezmințirea informațiilor care lezează reputația profesională, așa cum o cere alin.4)-6) art.16 din Codul civil. Altfel nu va fi respectat principiul asigurării dreptului celui reabilitat la repararea deplină a prejudiciului.

Chiar dacă în legislație lipsesc reglementări exprese care țin de repararea prejudiciului moral cauzat unei persoane juridice prin acțiunile ilicite ale organelor judiciare, nu trebuie de uitat de pârghia de rezervă care poate fi aplicată în această ipoteză.

Astfel, conform art.5 „Analogia legii și analogia dreptului” din Codul civil, în cazul nereglementării prin lege ori prin acord al părților și lipsei de uzanțe, raporturilor patrimoniale și personale nepatrimoniale li se aplică, dacă aceasta nu contravine esenței lor, norma legislației civile care reglementează raporturi similare.

În acest sens, pot fi aplicate prin analogie normele privind modul de reparare a prejudiciului moral cauzat persoanei fizice prin acțiunile ilicite ale organelor judiciare. De asemenea, este aplicabilă prevederea de la alin.2 art.8 al Legii cu privire la antreprenoriat și întreprinderi: „Pagubele, inclusiv profitul ratat, suportate de întreprindere ca urmare a îndeplinirii unor dispoziții date de autoritățile administrației publice și de alte organe (sublinierea ne aparține – *n.a.*) sau de persoane cu funcții de răspundere ale acestor organe, care au încălcat drepturile întreprinderilor... urmează a fi reparate din buget...”.

Sub aspectul armonizării legislației naționale cu principalele instrumente juridice în materie de protecție a drepturilor și libertăților persoanei, vom menționa că la art.41 din Protocolul nr.11 adițional la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [22] se prevede: „Dacă Curtea (se are în vedere Curtea Europeană a Drepturilor Omului – *n.a.*) declară că a avut loc o încălcare a Convenției sau a protocoalelor sale, și dacă dreptul intern al Înaltei Părți Contractante nu permite decât o reparație incompletă a consecințelor acestei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o reparație echitabilă”.

Trebuie de menționat că, ca atare, dreptul la repararea prejudiciului moral (sau material) nu se raportează la șirul drepturilor care sunt apărute de Convenție. De aceea, lipsa în legislația statelor-părți la Convenție a posibilității unei asemenea reparații (sau insuficiența reparației) nu constituie o încălcare a Convenției. Deoarece din textul Convenției nu rezultă obligația statelor-părți de a asigura părții lezate reparația în volumul

deplin, Convenția nu poate fi privită în acest sens ca tratat internațional care ar avea prioritate asupra reglementărilor naționale.

Cu toate acestea, considerăm că seria de argumente invocate mai sus este suficientă pentru a tranșa pozitiv problema reparării prejudiciului moral către persoana juridică care a suferit de pe urma acțiunilor ilicite ale organelor judiciare.

Iar cât privește practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului, nu este totul atât de banal precum pare la prima vedere.

Astfel, posibilitatea reparării prejudiciului moral de către o persoană juridică a fost confirmată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în hotărârea sa din 6.04.2000 în cauza *Comingersoll S.A. versus Portugalia* [23]. Conform acestei hotărâri, instanța nu poate exclude posibilitatea acordării companiei comerciale respective a reparației pentru prejudiciul nematerial, care poate include revendicări ce sunt mai mult sau mai puțin „obiective” ori „subiective”. Așa cum remarcă Curtea, se va lua în considerație: reputația companiei; gradul de determinare în planificarea deciziilor; piedicile în gestionarea companiei; incomoditățile și deranjamentele provocate membrilor conducerii companiei.

Reieșind din cele menționate, propunem operarea modificărilor necesare în art.524 CPP, în art.14-16, 1405, 1422-1424 din Codul civil. Esența modificărilor constă în aceea că acolo unde e specificată expresia „persoana fizică” se impune completarea „sau juridică”. Iar acolo unde e specificat „persoana” să fie formulat „persoana fizică sau juridică”.

În concluzie la cele menționate, considerăm că prin „prejudiciu moral” trebuie de înțeles încălcarea, lezarea sau privarea ilegală de valorile sau drepturile personale nepatrimoniale ale persoanelor fizice sau juridice, care le aparțin din momentul nașterii (înregistrării de stat) sau în virtutea legii (dreptul la viață, sănătate, onoare, demnitate, reputația profesională, inviolabilitatea domiciliului, proprietate, viața privată, secretul personal și familial, dreptul asupra unui rezultat al activității intelectuale etc.), care a dus la cauzarea persoanei fizice a unor suferințe psihice sau fizice ori la lezarea reputației profesionale a persoanei juridice sau fizice.

Prin „prejudiciu moral cauzat persoanei juridice” trebuie de înțeles încălcarea drepturilor ei personale nepatrimoniale și patrimoniale, exprimată în lezarea reputației profesionale.

Este necesar a menționa că persoana juridică trebuie privită nu numai ca subiect al dreptului de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești. Ea trebuie privită, fără nici un fel de reticență, ca subiect al dreptului de reabilitare în procesul penal. Odată ce în Capitolul VI al Titlului III din Partea Specială a CPP nu se face nici un fel de excepție în acest sens, trebuie să recunoaștem că persoana juridică beneficiază de aceleași condiții de reabilitare ca și o persoană fizică. Cu unele excepții, desigur. De exemplu, în cazul persoanei juridice nu poate fi vorba de restabilirea drepturilor ei de muncă, de protecție socială, de locuință etc.

Prejudiciul nematerial reprezintă o parte a prejudiciului în general, cu excepția prejudiciului material. El include, pe lângă prejudiciul moral, drepturile încălcate de muncă, la pensie, la locuință și alte asemenea drepturi susceptibile de restabilire. În acest sens, nu putem fi de acord cu A.Bloșenco, care identifică noțiunile „prejudiciu nematerial” și „prejudiciu moral” [24]. Pentru confirmarea justeții poziției pe care o susținem, este suficient să ne adresăm prevederilor art.11 din Codul civil. Astfel, din confruntarea dispozițiilor de la lit.b) și i) ale acestui articol, ne putem da seama că restabilirea situației anterioare încălcării dreptului și suprimarea acțiunilor prin care se încalcă dreptul sau se creează pericolul încălcării lui, pe de o parte, și repararea prejudiciului moral, pe de altă parte, constituie două metode de sine stătătoare de apărare a drepturilor civile.

Drepturile încălcate de muncă ale persoanei reabilite sunt primele în suita drepturilor susceptibile de restabilire.

Conform lit.e) art.82 din Codul muncii, contractul individual de muncă poate înceta în cazul privării, prin hotărâre a instanței de judecată, de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate. De asemenea, amintim că, potrivit art.200 CPP, învinuitul sau inculpatul poate fi suspendat provizoriu din funcție, de către administrație la demersul procurorului.

La art.14 al Legii se stabilește că persoana fizică eliberată din lucru (funcție) în legătură cu condamnarea ilegală sau suspendarea din lucru (funcție) în legătură cu tragerea ilegală la răspundere penală este restabilită

la locul de muncă anterior (în funcția anterioară), iar în caz de imposibilitate (lichidarea întreprinderii, instituției, organizației, reducerea statelor), acesteia i se oferă un loc de muncă (funcție) echivalent cu cel ocupat anterior.

Considerăm că lista cazurilor când nu este posibilă restabilirea la locul de muncă anterior, pe care ne-o prezintă legiuitorul, este incompletă. În opinia lui L.A. Prokudina, alte asemenea cazuri sunt: reducerea stabilă a capacității de muncă care împiedică executarea normală a obligațiilor de serviciu; prezența contraindicațiilor medicale privind îndeplinirea lucrului anterior; privarea de dreptul de a conduce mijlocul de transport; refuzul organului colegial de a alege persoana în funcție eligibilă anterior ocupată etc. [25]. Considerăm că toate aceste cazuri, cu titlu exemplificativ, trebuie indicate la art.14 al Legii, pentru a nu discrimina diferitele categorii de persoane care își exercită dreptul de reabilitare. Or, conform art.9 CPP, „toți sunt egali în fața legii, a organelor de urmărire penală și a instanței de judecată fără deosebire de sex, rasă, culoare... sau oricare altă situație”.

Conform art.14 al Legii, locul de muncă (funcția) i se va oferi persoanei fizice în termen de cel mult o lună de la data depunerii cererii, dacă aceasta a fost depusă în termen de trei luni de la data primirii de către persoana fizică a avizului despre rămânerea definitivă a sentinței de achitare sau a adoptării hotărârii privind scoaterea persoanei de sub urmărirea penală sau încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare.

De asemenea, potrivit aceleiași norme, înscrierea respectivă în carnetul de muncă, introdusă în legătură cu condamnarea ilegală sau suspendarea provizorie ilegală din funcție, se consideră nevalabilă; la cererea persoanei fizice, administrația întreprinderii, instituției sau organizației îi eliberează acesteia un duplicat al carnetului de muncă fără înscrierea care a fost considerată nevalabilă.

Considerăm că, dacă administrația nu a îndeplinit cerințele celui reabilitat sau acesta nu este de acord cu hotărârea adoptată, el poate, în conformitate cu art.355 din Codul muncii, să adreseze, în instanța de judecată competentă, cererea privind soluționarea litigiului individual de muncă.

Suntem de părere că restabilirea drepturilor încălcate de muncă ale persoanei reabilite nu trebuie să se limiteze doar la restabilirea în lucru (funcție), așa cum rezultă din Lege. Trebuie restabilite toate drepturile de muncă ale celui reabilitat: dreptul la acordarea anuală a concediului de odihnă (inclusiv dreptul la compensarea concediilor de odihnă anuale nefolosite); dreptul preferențial la menținerea la lucru în cazul reducerii numărului sau a statelor de personal; dreptul la participarea în administrarea unității; dreptul la libera asociere în sindicate; dreptul la formarea profesională, reciclare și perfecționare etc. În acest context, textul Legii urmează a fi completat cu noi norme care ar garanta restabilirea eficientă și promptă a tuturor acestor drepturi, astfel încât celui reabilitat să-i fie restabilită situația inițială de muncă, în virtutea regulii „*in integrum restitutio*”.

În condițiile de continuă criză a locuințelor, restabilirea drepturilor la locuință ale persoanei reabilite comportă o semnificație deosebită.

În conformitate cu pct.6) alin.2 art.63 din Codul cu privire la locuințe al Republicii Moldova, adoptat de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești la 3.06.1983 [26], încăperea de locuit se menține pentru chiriaș ori pentru membrii familiei lui, în cazul arestării acestuia, în decursul întregii perioade de aflare sub urmărire sau inculpare într-o cauză.

Aceasta este o excepție de la regulă. Iar, conform regulii stabilite la alin.1 art.63 din Codul cu privire la locuințe, în cazul când chiriașul ori membrii familiei lui lipsesc temporar, încăperea de locuit li se menține timp de șase luni.

Această regulă se referă la persoana care a fost condamnată ilegal, iar ulterior a obținut dreptul la reabilitare. În context, la art.17 al Legii se prevede că autoritățile administrației publice locale îi vor restitui persoanei fizice care și-a pierdut dreptul la locuință, ca urmare a condamnării ilegale, locuința deținută anterior de ea, iar în cazul când acest lucru nu este posibil, îi vor oferi peste rând o locuință echivalentă în aceeași localitate.

De menționat că în Federația Rusă reglementarea similară celei prevăzute la alin.1 art.63 din Codul cu privire la locuințe al Republicii Moldova a fost declarată neconstituțională, prin Hotărârea Curții Constituționale a Federației Ruse, nr.8 din 23.06.1995, referitoare la controlul constituționalității alin.1 și pct.8 alin.2 art.60 din Codul cu privire la locuințe al Federației Ruse [27]. În special, s-a constatat că absența temporară a

cetățeanului, inclusiv datorită condamnării la pedeapsă privativă de libertate, nu poate de felul său să servească drept temei de privare a acestuia de dreptul de folosire a spațiului de locuit.

Cum proporția fondului locativ de stat s-a redus considerabil în comparație cu proporția fondului locativ privat, este necesară examinarea problemei privind restabilirea drepturilor persoanei reabilitate la locuință din fondul privat.

Astfel, dacă membrii familiei celui reabilitat, în perioada detenției acestuia, au privatizat spațiul locativ, fără a lua în considerație interesele celui reabilitat, el este în drept să conteste în instanța de judecată legalitatea contractului de privatizare a locuinței. Dacă însă, în perioada condamnării, cel reabilitat avea dreptul de proprietate asupra locuinței, acest drept i se păstrează și după condamnarea ilegală și ispășirea pedepsei.

În cadrul Legii, se prevede posibilitatea restabilirii și altor drepturi ale celui reabilitat, decât drepturile de muncă, la pensie sau la locuință. Avem în vedere drepturile la restabilirea în gradul militar sau în alte grade, precum și drepturile la restabilirea ordinelor și medaliilor.

În mod regretabil, în Lege nu se conține nici o prevedere cu privire la restabilirea în drepturi a persoanei care a fost exmatriculată din instituția de învățământ, datorită aplicării față de ea a acțiunilor ilegale ale organelor judiciare. Necesitatea în asemenea prevedere este evidentă, luând în considerație că, într-o asemenea ipoteză, în frecvente cazuri, în orbita procesului penal sunt atrase în mod ilegal persoanele minore.

De aceea, recomandăm completarea Legii cu art.17¹, având următorul conținut:

„Restabilirea persoanei, exmatriculate din instituția de învățământ, în legătură cu condamnarea ei ilegală sau tragerea ei ilegală la răspundere penală, se face, în baza cererii acestei persoane, de către administrația instituției de învățământ, în termen de o lună din momentul depunerii cererii”.

Referințe:

1. Коршунов Ю. О компенсации морального вреда // Хозяйство и право. - 1995. - №4. - С.132; Казанцев В., Коршунов Н. В каких случаях компенсируется моральный вред // Российская юстиция. - 1998. - №2. - С.39.
2. Прокудина Л.А. Возмещение ущерба, причиненного незаконными действиями правоохранительных органов. - Москва: Городец, 1998, с.39.
3. Шичанин А.В. Проблема становления и перспективы развития института компенсации морального вреда: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1995, с.17.
4. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chișinău, 2002, p.105-113.
5. Dicționarul explicativ al limbii române, p.652.
6. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации №10 от 20.12.1994 «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. - 1995. - №3. - С.9.
7. Максименко М.В. Реабилитация в суде первой инстанции: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Владимир, 2006, с.20.
8. Голубев К.И., Нарижный С.В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности. - Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2004, с.196; Максименко М.В. Op. cit., p.22.
9. Громзин М.М. Новый вид морального вреда и метод определения размера его компенсации в денежной форме // Закон и право. - 2002. - №5. - С.55.
10. Понарин В.Я. Защита имущественных прав в уголовном процессе России. - Воронеж, 1994, с.84-86; Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. - Москва, 1997, с.195-197.
11. Голубев К.И., Нарижный С.В. Op. cit., p.124-128.
12. Подопригора А.А. Реабилитация в уголовном процессе России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Ростов-на-Дону, 2004, с.16-17.
13. Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Реабилитация необоснованно осужденных граждан в современных правовых системах. - Тверь, 1993, с.97-98; Москалькова Т.Н. Честь и достоинство: как их защитить. - Москва, 1992, с.126-127.
14. Grosu V. Persoana juridică și problematica subiectului în dreptul penal // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.3. - P.32-34; Grosu V. Răspunderea penală a persoanei juridice și categoriile teoriei delictului prin prisma politicii penale și criminologiei // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.10. - P.44-46; Grosu V. Persoana juridică și pedeapsa

- penală // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.4. - P.37-44; Ulianoschi X. Răspunderea penală a persoanelor juridice // Revista Națională de Drept. - 2002. - Nr.2. - P.4-7; Grosu V. Răspunderea penală a persoanei juridice: evoluție, revoluție sau regres al gândirii juridice? // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: USM, 2001, p.279-282; Balaban C. Persoana juridică, subiect activ al infracțiunii // Revista de Drept Penal. - 2002. - Nr.2. - P.80-81; Pascu I., Gorunescu M. Răspunderea penală a persoanei juridice în perspectiva adoptării unui nou Cod penal român // ProLege. - 2004. - Nr.2. - P.25-38; Dimofte G., Pus C. Răspunderea penală a persoanei juridice // Revista de Drept Penal. - 2005. - Nr.1. - P.122-128; Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. - Москва: ЮринфоР, 2004.
15. Dumitru Gh. Persoana juridică. Subiect pasiv al infracțiunii de calomnie // Revista de Drept Penal. - 2000. - Nr.2. - P.77-78.
16. Tröndle D. Strafgesetzbuch. - München: Verlag C.H. Beck, 1995, p.954-960.
17. Veron M. Droit penal special. - Paris: Dalloz, 1999, p.124.
18. Antolisei F. Manuale di diritto penale italiano. Parte speciale I. - Milano, 1996, p.183-184.
19. Марогулова И.Л. Защита чести и достоинства личности. - Москва, 1998, с.10-11; Эрделевский А.М. Op. cit., p.95.
20. Смирнов В.Т. Обсуждение Основ гражданского законодательства // Правоведение. - 1992. - №2. - С.107.
21. Secrieru S., Starașciuc R. Particularitățile apărării reputației profesionale // Revista Națională de Drept. - 2001. - Nr.1. - P.47-50.
22. Tratatе internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.1. - Chișinău: Moldpres, 1998, p.373-386.
23. Case Comingersoll S.A. versus Portugal // <http://cmiskp.echr.coe.int>
24. Bloșenco A. Răspunderea civilă delictuală. - Chișinău: ARC, 2002, p.57-61.
25. Прокудина Л.А. Op. cit., p.47.
26. Вештиле Советулуй Супрем ал РСС Молдовенешть. - 1983. - №6.
27. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 23.06.1995 №8 по делу о проверке конституционности части 1 и пункта 8 части 2 ст.60 Жилищного кодекса РСФСР // www.ksrf.ru/doc/postan/p8_95.htm

Prezentat la 26.04.2007